

a vizébe. Mintha a házból ömlött volna ki a lába elé. Menyasszony korában kézen fogva sétálgattak itt Árminnal. Zárás után a piactéren randevúztak a harmadik nyárfánál. Először mentek egymás mellett illedelmesen, ahogy a falusi erkölcs kívánta. Néha összesúrlódott a karjuk – véletlenül. De itt a Keszeg utcánál – és most az emlékekkel együtt Ármin arca is kitisztult – közelebb húzódtak egymáshoz. Ármin a kezét szorongatta, aztán a derekát. Ne, Ármin, nem szabad. Sötét bőre volt Árminnak, nagy, olajos barna szeme. Indiai herceg, szétálló sárga fogakkal.

Hagyd a fenébe őket, Gézuka.

Fölkapta a fejét a régi nevére. Kinek vagyok én Gézuka?

Ármin mókásan lebegett a sárga víz fölött. A szél belekapott fekete esőkabátjába, hosszúra nyújtotta zömök testét. Madárijesztő a vadkacsák ellen. Aztán összenyomódott megint, épp csak a feje búbja látszott ki a vízből.

Hagyjam a fenébe? Hisz még élek.

Mit törödsz velük? Nekik már nincs szükségük rád. Nekem kellesz egyedül.

És a távirat?

Miféle távirat?

Azonnal gyere értem: anyus.

Távirat. Nem múlik azon semmi.

Miket beszélsz? Pénzt adtam érte. Béluska szabadságot kér, levonatozik, átrendezik miattam a lakást.

Majd visszarendezik. Nagy dolog.

Mindig könnyelmű ember voltál. Sose gondoltál a holnapra.

Nem is volt holnapom.

Most már nekem sincs?

... Te tudod.

Hideg a víz?

Én nem érzem.

De én érzem. Sose bírtam a hideget.

Ármin felkapaszkodott egy hullám hátára, láthatatlan csizmáját belevágta az oldalába.

Elszalszod az alkalmat, Gézuka – kiabálta messziről. Ha igyekszel, még eléred a kezemet. Megkapaszkodhatsz benne.

Reisné tölcserő csinált a kezéből. Héé! Ármin! Ne menj még! Legalább addig várj, amíg végig-gondolom.

ANNA MARGIT /
»A sorsot nem
lehet előre
kitalálni...«*

SURÁNYIVERA UTOLSÓ BESZÉLGETÉSE
A FESZTOMŰVÉSZNŐVEL

KŐBÁNYAI JÁNOS FOTÓJA

KÉPÍRÓ UTCA 8

Azt a garniszállót mi fedeztük fel Ámossal. Ámos azt mondta, hogy lentről úgy néz ki, mintha egy műteremféle lenne a tetején. Felmentünk a sötétben a sokat koptatott lépcsőnkön, és felértünk

* Ez a beszélgetés annak az anyaggyűjtésnek a része, amellyel a *Múlt és Jövő* egy különszámában szeretne megemlékezni Ámos Imréről és Pap Károlyról. Most ezzel a töredékkal búcsúzunk a régi és az új *Múlt és Jövő* munkatársától és barátjától, Anna Margittól.

a mosókonyhához. Az egészet látom magam előtt. Arcokat is ugyanígy tudok megőrizni, „lefényképezni”, mint helyszíneket. A képeket, amelyeket meg akartam festeni, tökéletesen magam előtt láttam. Hát minek akkor megfesteni? Nem igaz? Két vasajtó volt előttünk, a harmadik a mosókonyháé. Megnéztük mindkét helyiséget, és a jobb oldalt harminc pengőért kibéreltük. A szálló egy nagyon érdekes bácsié volt. Mozivásznat preparált ki, arra festett. A szoba üvegfallal elkerített részében volt a hálószobánk. Benne vaságy, régimódi, hajlított vasmosdó, lavór, alatta jéghideg vízzel telt kancsó. A műteremrészben patkó alakú asztal állt – majd egyszer lerajzolom –, zöld posztó borította. Kártyaasztal lehetett. Két szabad fal volt egymással szemben. Azokhoz támasztottuk a festőállványainkat. Háttal egymásnak dolgoztunk. Ott festetem a legelső képeimet, temperával, papírra. Később is papírra festettem. Nem volt annyi pénzünk, hogy mindketten vászonra fessünk olajjal. Tudtam, hogy ő a tehetségesebb, hát hagytam Ámost, fessen ő a vászonra. Már egy éve laktunk ott, majd megfagytunk. A kis vaskályhánkat nem tudtuk mivel etetni. Iszonyú hideg volt. Egyszer csak fölbukkant Vajda, azt már nem tudom, hogy talált meg bennünket, de kibérelte a mellettünk lévő műtermet. Nagy barátságban éltünk. Magányos alkat volt. Aztán megjelent Bálint Endre, és beköltözött Vajdához társbérlónek. Tágult a kör. Vajdához jött Vajda Júlia. A menzán ismerkedtek meg.

HEVESI RABBI

Arra már nem emlékszem, hol ismerkedtünk meg Hevesi rabbi-val. Apja ortodox zsidó, ő neológ. Mindketten gyönyörűek voltak, egyforma kis szakállal. A fiatal Hevesi modernül gondolkozott. Főleg Ámossal barátkozott meg, mert ő elég sok zsidó tárgyú képet festett. A zsidó ünnepekről készített linósorozat is elkészült addigra. Hevesi rabbi jelezte, hogy szívesen meglátogatna bennünket. Nagyon megtisztelve éreztük magunkat, Ámos megmondta a címünket. Amikor közeledett az időpont, aggódni kezdtünk, mit fog szólni a Fehérhajó nevű garniszállóhoz? Ámos lement az utcára elé, hogy elterelje a figyelmét. Megjött a rabbi, rögtön látta, hova került. Először körülnézett az utcán, aztán nagyon gátlásosan feljött. Nem vette le a kabátját, mert akkor is dermesztő hideg volt. Elbeszélgettünk, aztán távozott. Két nap múlva küldött egy nagy zsák szenet meg fát. Meleg emlékeink maradtak róla.

NAPIREND

Egy napunk a következőképpen nézett ki: nyolc körül keltünk. Felkocogtunk a Károly körúti tejivóba, ami most bizományi áruház. Ott ingyen

ANNA MARGIT: KETTŐS PORTRÉ (1934)

kaptunk reggelit. Kávét, egy negyed vaját és zsemlyét. Ezen voltunk délig. Ámos úriember akart lenni. Amikor megettük a reggelinket, letett tíz fillért borraivalónak. Amikor elindultunk kifelé, a háta mögött én mindennap visszaloptam a tíz fillért. Rendszerint szilvát vettünk rajta. Ez a kávéház felajánlotta az Országos Magyar Izraelita Közművelődési Egyesületnek, hogy két embernek adnak reggelit. Mi voltunk a szerencsések. Évekig oda jártunk reggelizni. Később a Rákóczi úti műteremből is ide jártunk. Általában gyalog mentünk, mert nem volt pénzünk villamosra.

OMIKE-MENZA

Kedves társaság volt ott, sok zsidó főiskolás és egyetemista. Egymást kollegának és kolleginának szólítottuk. Rabbi kollegák is adódtak, akik közül senki sem jött vissza. Senki... A társaságban mindenkinek volt egy kedves neve. Az orvostanhallgatót, aki velünk szemben ült, Babhercegnek neveztük, mert nagyon szerette a babot. Én Mimi

kisasszony voltam, és Ámos volt Rodolfó. Egy rabbinövendék mindig cukorkát árult. Két fillér volt egy darab Júlia bonbon. Általában hitelben vettünk egyet-egyet, mert pénzünk csak a hónap elején volt, amikor Ámos megkapta a nagybátyjától a harminc pengőt.

Egy névsor volt a falon, JÓTEVŐINK, támogatóink névsora. A feliratot kijavítottuk JÓT EVŐINK-re, mert nagyon jókat ettünk ott, az Üllői út 11–13-ban.

Ámos ismerte Chagall képeit, meg reprodukciókról mindenkiét, aki akkor számított. Sokat jártunk a Fővárosi Könyvtárba, azért is, mert ott meleg volt. Mikor kijöttünk a menzáról, átmentünk a Baross utcába, a könyvtárba. Főleg folyóiratokat és képzőművészeti albumokat kértünk ki. Az egész világot ismertük. Hogy miből élünk akkortájt Ámossal? Ámos harminc pengőt kapott nagybátyjától, Dezső bácsitól és húsz pengőt Poldi bácsitól. Ötven pengőnk volt összesen, ebből fizettünk harmincat a szobáért.

NYÁR UTCA 30

Egyszer kopogtatott a háziasszony: Margitka, itt van az édesapja. Szüleim nem tudták, hogy férfival lakom együtt. Gyorsan elhúztuk a szomszéd bérlő ajtaja előtt lévő szekrényt, átmentem Péter Imre szobájába, ő meg az enyémbé, Ámoshoz. Meg is jegyezte apám, hogy piszkos az ágyneeműm, de legalább nem buktam le. Jó nagy fazék töltött káposztát hozott, legalább egy hétig élünk belőle. Apám Debrecenben lakott, ott bérelte a Fehérlő nevű kocsmát – Ady törzshelye is volt egy időben – közel a vasútállomáshoz.

PÁRIZS

Amikor 1936-ban elmentünk Párizsba, jó barátainknak, Vajdának és Bálintnak boldog lapokat küldtünk – gondolom az volt az olcsóbb – a Rákóczi úti műterembe. Utazásunk előtt azt a tippet adtuk Vajdának, hogy két hónapig –, amíg üres a műterem (kilenc méter hosszú, üvegfedelű terem) csináljon ott kiállítást. Abban az épületben, amelyben most a Lottó Áruház van. Párizsból megírtuk, hogy mikor érkezünk. Az Anschluss már megvolt, bűdösödött a levegő. Minden zsidó ismerősünk futott, amerre látott. Akik ott maradtak Párizsban – később mesélték – a Père Lachaise temetőben, a sírok fölötti kis házikókban bújtak meg. A legtöbben megmaradtak, csak egy kicsit náthások lettek. Nagyon hideg volt azon a télen. Abba a temetőbe mi is ellátogattunk Ámossal. Még virágot is hoztunk Gauthier Margit sírjára. Romantikusak voltunk. Megkerestük Oscar Wilde, Victor Hugo sírját is. Nagyon szép, romantikus temető. Mi viszont haza akartunk jönni. Elég kalandosan jutottunk

haza, mert nem volt pénzünk útiköltségre. A Rothschild Alapítvány segített, amit abból a célból létesítettek, hogy a Franciaországban rekedt külföldieket támogassák. Munkavállalási engedély nélkül csak két hónapig lehetett Franciaországban tartózkodni. Az ő segítségükkel tudtunk hazajönni, majd egyszer elmesélem, olyan kalandos volt.

Amikor megérkeztünk, csak álltunk az ajtóban megdöbbenve. A kiállítás ugyanúgy állt, pedig megírtuk, hogy jövünk. És Ámos még a tanítványát is átadta Vajdának – tíz pengőt kapott egy óráért –, amíg Párizsban voltunk. Nem tudtunk mihez fogni. Ámosnak eszébe jutott Lipót bácsi nevű rokona, attól kért pénzt, és lementünk Nagykállóba Ámos családjához. Kértük, hogy mire visszajövünk, szedjék le a kiállítást. Egy idő múlva visszajöttünk, a kiállítás még mindig állt. Ámos kénytelen volt leszedni a képeket, festeni akartunk. Akkor ért bennünket az intrika, mert leszedtük a Vajda-képeket.

CHAGALL

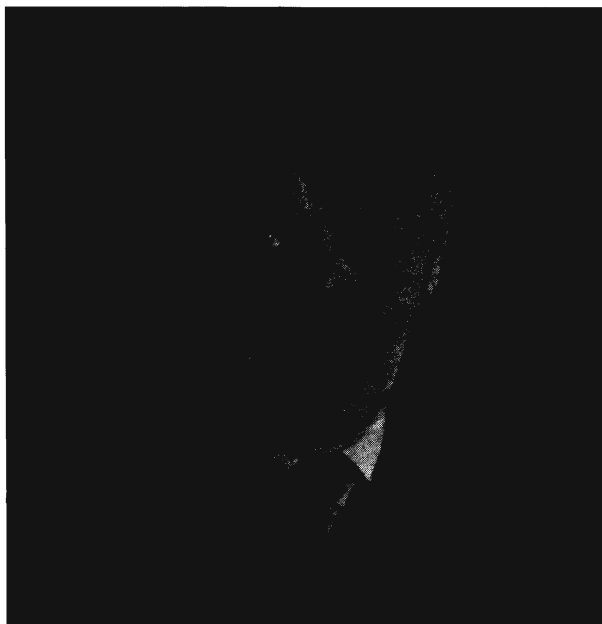
Régies bútorok voltak nála. A képeket nézegettem, amikor nevetésre lettem figyelmes. Egymás mellett ültek, és jiddisül beszélgettek. Ámos Nagykállón tanult meg jiddisül. Chagall feladta a kabátomat, kezét csókolt, és azt mondta: maradjatok itt. Párizsban csak úgy lehet befutni, ha itt éltek... Chagall kommandált be minket egy orosz emigráns konyhára. Ott ebédeltünk ingyen. Egy zsidó cserkészotthonban is ő helyezett el bennünket. Azt tanácsolta, hogy maradjunk, persze aztán ő is elment New Yorkba. Nem hallgattunk rá, mi mindenképpen haza akartunk jönni.

EGYEDÜL

A sorsot nem lehet előre kitalálni. Talán ha Párizsban maradtunk, túléljük, de az is lehet, hogy ott pusztulunk mind a ketten. Az nekem jobb lett volna. Nem lenne ez a mázsányi teher a vállamon. Én megmaradtam. Ez rosszabb, mintha elpusztultam volna. Sokan elpusztultak, és lehet, hogy ez mulatságosan hangzik, de *túléltek azt, hogy meghaltak*. Én alig élem túl, hogy megmaradtam. Büntudat, amiről nem tehetek. Sokszor veszekszem Ámossal gondolatban: „Te vagy az oka, mert érted mentem két alkalommal, hogy szökjél meg, gyere oda, ahol én vagyok, legfeljebb elpusztulunk mind a ketten, de együtt leszünk.” Nem akart megszökni. Fanatikus volt. A Bibliában megjelölte azt a részt, hogy „menjem minden úgy, ahogy a víz folyik...” Egyszer véletlenül kinyitottam a Bibliáját, s ott nyílt ki. Nem volt ugyan vallásos, de sűrűn olvasgatta. Sok részt kijelölt benne, azokból készült Szentendrén az Ótestamentumról készített sorozata.

...Mikor utoljára vonult be munkaszolgálatra, már nagyon szoros volt a helyzet. Kiplakátozták, hogy a nőknek is be kell vonulni a lóversenypályára. Ámos elővette egy göngyölegben féltve őrzött festővásznát. Kiszabott belőle két hátizsákokot. Az egyik kisebb volt, azt nekem szánta, s a nagyobbikkal elment. Anyám krumplispogácsát süttött neki – ez volt Ámos kedvence – útravalónak. Mikor elindult, megcsókolt a lakásban, és azt kérte, ne nézzek utána. De hát én persze kikönyököltem az ablakon, és utána néztem. Nem nézett vissza. Biztosan tudta, hogy ott vagyok az ablakban. Kilépett a kapun.

ISAAC BASHEVIS SINGER HALÁLÁRA

Újból szegényebb lett a világirodalom és benne elsősorban a zsidó irodalom: nyolcvanhetedik születésnapja után tíz nappal örökre eltávozott Isaac Bashevis Singer, a Nobel-díjas író. A varsói gettó Krochmalna utcájából indult el valaha, és bátyja hívására hallgatva ment a náci üldözés elől Amerikába. De a Krochmalna utca és a gettó örök témája maradt: megszámlálhatatlan novellája és regények hosszú sora örökítette meg a kelet-európai zsidóság immár letűnt, zárt világát. Egész életén át jiddisül írta műveit, és hirdette, hogy „történhet bármi a jiddis nyelven, annak teremtett kincse soha el nem veszhet”.

Az a kincs, melyet írásaival ő adott a világnak, valóban nem veszhet el soha. Mi megőrizzük.

KISS MARIANNE

Jean-Paul Sartre

VÁDIRAT

AZ

ANTISZEMITIZMUS

ELLEN

A zsidógyűlölet – Sartre szerint – valójában az antiszemiták kisebbségi érzéseit fedi; megvetésük éppen az önmegvetéstől való szorongásban gyökeredzik. Az a csoport, mely képes hagyományörzésre egy kevésbé hagyományteremtő közegben, kiváltja társadalmi környezete dühét, s ha e csoport mentalitása érinthetetlennek, vagy értékeiben hozzáférhetetlennek bizonyul – e társadalmi környezet előbb-utóbb kedvét fogja lelni e csoport tagjainak *egyéni* sebezhetőségében, legyőzhetőségében. Sartre szerint a zsidóság éppen hogy karakterisztikus *pozitív* tulajdonságaival vált ki kontrollálhatatlan indulatokat. Az antiszemitizmus – és általában a fajüldözés a valamikori kannibalizmus és emberáldozati jelleg jegeit viseli magán: az elsajátíthatatlan vagy érthetetlen iránti pusztítás vágyát.

– Az író gondolatmenetének sommázata annak az egyetemességnek az áhítása, amely lényegtelenül teszi a hasonló eredetű különbségtételeket s ennél fogva elkerülhetővé a sokféle értelmű fasizmust. Magyar nyelven 1947-ben jelent meg először az egzisztencializmus központi alakjának, Jean-Paul Sartre-nak e kivételes érzékenységgel megírt könyve.

Cserépfalvi – Göncöl